

Reforma educativa i formació del professorat

Francesc Imbernón*

En primer terme, voldria fer pa-lès, abans d'abordar el tema de la formació del professorat i la Reforma Educativa, que en aquest país qualsevol Reforma del Sistema Educatiu té en els darrers temps una durada aproximada de dos decennis. Això és vàlid al marge de la magnitud de la reforma que proposa. Aquesta constatació és únicament indicativa de la necessitat d'implicar els diversos sectors en una proposta que assentarà les línies educatives del país durant molts anys i que -com abans ho han fet altres estructures del Sistema Educatiu- ens definirà un tipus de professor tant pedagògicament com socialment.

La Reforma, o més ben dit les diverses reformes que el Ministeri d'Educació ens avança, és més que una reestructuració del Sistema Educatiu o que una anàlisi crítica de les grans deficiències d'aquest sistema. És el marc ideològic i professional en què la majoria dels professors ens mourem durant molts anys.

1. El professorat

Ningú no dubta, els actuals administradors tampoc, que qualsevol reforma de l'estructura del Sistema Educatiu, i la seva millora quantitativa i qualitativa, ha de comptar amb el suport del professorat. En qualsevol transformació el professorat ha d'entendre no tan sols un perfeccionament de la formació dels infants i del Sistema Educatiu que l'envolta, sinó també un benefici professional que l'estimuli a portar a la pràctica allò que la reforma els demana. Aquest és un aspecte fonamental si acceptem que el professorat és la clau de volta de qualsevol procés que impliqui una millora de la qualitat dels elements del Sistema Educatiu (funcionals, materials i humans), ja que són en primer i darrer terme els executors de les propostes reformistes.

Sense la participació del professorat, qualsevol procés de reforma esdevé una ficció o un miratge on es reflectirà una reforma enganyosa o únicament un canvi terminològic.

Però, si això que és tan evident ha quedat sovint explicitat en paraules i documents, no ha estat així a l'hora dels fets. Encara que volguéssim analitzar la política de professorat que es duu a terme a les diverses comunitats autònomes (em refereixo sobretot a la política de perfeccionament, no com a mera "renovació tècnica" puntual sinó com a Projecte Educatiu, i ho podríem estendre també a la formació inicial), aques-

Francesc IMBERNÓN I MUÑOZ és catedràtic de Didàctica General de la Universitat de Barcelona. Publicacions: *La Formació permanent del Professorat* (1987). Línies d'investigació: Formació del Professorat.

ta anàlisi no seria possible per una raó òbvia: no existeix una veritable política de perfeccionament i totes les accions en aquest sentit es limiten a declaracions de bones intencions o a experiències aïllades que depenen més d'accions puntuals, o d'iniciatives personals i polítiques, que no pas d'una planificació acurada i sistemàtica on les realitzacions concretes són la conseqüència d'un diagnòstic previ de la situació. En aquest sentit, una política conseqüent ha de recopilar prèviament dades, analitzar-les quantitativament i qualitativament i finalment fer una proposta als professionals implicats amb una perspectiva de futur. Actualment, els ensenyants de qualsevol nivell pateixen aquesta manca de coherència entre les paraules i els fets, entre els propòsits i les realitats.

Aquesta Reforma hauria de significar un revulsiu per al plantejament de la qüestió del professorat, cosa que serà molt útil per al Sistema Educatiu (per descomptat que faig una anàlisi sectorial, ja que altres aspectes reformadors poden beneficiar altres camps com l'augment de l'escolarització o la relació educació-treball). En cas contrari, en un futur no gaire llunyà haurem de comptar aquests esforços entre els irrecuperables.

2. El professorat i la reforma. Què diu?

Una anàlisi del document presentat pel Ministeri per a la seva discussió permet detectar els di-

versos qualificatius que els redactors han fet servir per designar el professorat. La polisèmia terminològica en aquest camp és àmplia i es pateix, sobretot, a partir de la Llei de 1970. Hi trobem mestres, educadors, professors, docents i professionals, entre els quals predomina el terme professor tal com mostra el buidat exposat en l'annex. Quan el projecte parla d'educació Infantil, el terme emprat acostuma a ser educador; mestre hi surt poc i caracteritza sobretot l'ensenyament primari, i professor apareix molt en les parts dedicades a Secundari i al professorat (en aquesta última part s'esmenta molt el terme docent). Podríem dir, tenint en compte la imprecisió del document en aquestes categoritzacions, que s'observa una tendència a caracteritzar un educador d'educació infantil, un mestre d'ensenyament primari i un professor d'ensenyament secundari.

En analitzar la part del document no dedicada específicament al professorat (on s'especifiquen els diversos graons del Sistema Educatiu), trobem l'educador d'escola infantil, considerat com a Diplomant en les Escoles Universitàries, i el mestre d'ensenyament primari. El de secundari, això no obstant, mereix una anàlisi més detinguda, a causa de la confusió que el mateix document crea en l'apartat dedicat al professorat.

El document exposa la formació del professorat en 7 pàgines i mitja, tot i que anteriorment ha anat fent esment del tema per

mitjà de frases fetes i en aspectes relatius a titulació. Aquesta parquedat en l'extensió hauria de compensar-se amb un aprofundiment del tema, aspecte en el qual el document també decep.

En primer lloc, no analitza les funcions de les actuals institucions de formació del professorat. Durant molt de temps, les Escoles Universitàries han esperat una reforma de soca-rel de la seva institució i fins i tot ho han considerat fonamental, sobretot ara que, després de molts anys, moltes d'aquestes institucions i el seu professorat estan veritablement inserits en l'estructura universitària. El document ve a dir, sense cap mena de dubtes, que aquestes institucions continuaran formant els educadors d'escola infantil i els de primària.

Però tothom que llegeixi el document, hi trobarà la possible paradoxa que hi ha entre els apartats 19.7 i 19.8. En el primer es diu que els professors de secundària podrien tenir estudis de llicenciatura i "otra opción considerada más viable por el Ministerio de Educación y Ciencia y que situaría en las Escuelas Universitarias de Formación del profesorado la principal responsabilidad académica en la formación del profesorado que impartiría la docencia en este primer ciclo de secundaria". Qüestió que ja esmentava (per raons merament administratives i de funcionariat) el document de discussió sobre l'Estatut del professorat retirat al seu dia. El segon apartat, 19.8, diu taxativament que "los

profesores del segundo ciclo de la Educación Secundaria (14-16) y los de Bachillerato y Educación Técnico-Profesional deberán ser licenciados".

Respecte a altres titulacions, parla d'especialistes (música, educació física i idiomes) en l'ensenyament primari, del mestre o professor d'educació especial com una especialització posterior a l'ensenyament primari i del mestre d'adults. D'aquest últim parla amb una certa ambigüïtat, ja que les Universitats intervindran en "la creación de programas formativos para la preparación de los distintos profesionales que desarrollen su actividad en este campo..."

Per acabar aquest apartat, cal esmentar que al llarg de les set pàgines i escaig el document únicament esmenta els objectius d'una formació continuada (confonent-la, d'altra banda, amb la formació permanent) del professorat, dedica quinze línies a la formació de formadors i comenta altres aspectes de difícil classificació com el de "reforzar los medios" per fer la formació permanent dins la jornada laboral o la hipotètica qüestió que "la Administración deberá poner los medios necesarios para incentivar el perfeccionamiento".

3. El professorat i la reforma. Què no diu?

Respecte a la formació inicial ja he comentat que el document no analitza les funcions actuals i les reformes possibles de les Escoles Universitàries, sinó que es limita a

distribuir titulacions. És possible que el document no vulgui interferir en l'elaboració dels ensenyaments que realitza la comissió número 15 del Consell d'Universitats, però aquesta manca d'unitat entre la reforma de l'ensenyament primari i secundari i la Universitat comportarà a curt termini contradiccions i friccions. Si la proposta universitària no es correspon amb l'esperit de la reforma o bé impedeix la titulació correcta dels professors de secundària, es produirà una de les primeres contradiccions, potser la primera, que abans esmentava. Quan es reforma un Sistema Educatiu s'ha de fer de baix a dalt, i no parcialment.

Quant al professorat d'educació infantil, no s'hi aclareix quins aspectes del Sistema s'hauran d'incentivar per paliar l'actual manca de formació dels educadors d'escoles bressol, els quals, com a mínim, per la titulació dels seus professionals, s'incorporaran al Sistema Educatiu.

La formació dels professors especialistes de primària i els d'educació especial i d'adults s'hauria de matisar més. Aquesta ambigüitat produirà situacions de desconcert en les institucions de formació i als professors dels sectors afectats.

L'opció taxativa del MEC, que els professors de primer cicle de secundària es formin com els actuals de cicle superior en les Escoles Universitàries, és una afirmació massa agosarada en un "prellibre" blanc i no té en compte altres aspectes que els merament

administratius. Una reforma d'aquest cicle no pot fer la impressió que canvia l'im prescindible però que tot continuï igual.

Si la reforma pretén un currículum coherent de secundària, aquest currículum no es podrà dur a terme (ni tampoc les bones intencions en el sentit que a un termini mitjà tota la secundària estarà junta) si no hi ha una coherència entre el professorat (status, formació, obligacions laborals...) i una coherència de Projecte Educatiu en els centres de secundària. Deixar la formació del primer cicle a mans de les Escoles Universitàries que hauran de fer aquesta formació en dos cursos (compten amb unes bases comunes abans d'entrar en l'especialització d'àrees amb les pràctiques incorporades) és una temeritat i pot fer fracassar tota la reforma.

Finalment, pel que fa al professorat llicenciat de la segona etapa d'ensenyament secundari, el document no n'analitza la manca de formació psicopedagògica ni obre vies de discussió i debat per entreveure com aquests llicenciats podran aportar tot el que el document demana sense una formació psico-sòcio-pedagògica adequada.

4. El professorat i la reforma: Elements per al debat.

Tot i així, s'ha d'agrair al Ministeri un fet no gens habitual com és que abans de llançar-se, i llançar-nos, a l'aventura d'una reforma faci possible una discussió sobre els

aspectes a reformar. Dins d'aquests paràmetres voldria aportar alguns elements de discussió sobre el tema del professorat.

En primer lloc, la qüestió del professorat, a què ja he fet referència, és tan important que s'hauria d'ampliar de manera que es pogués matisar la proposta. Seria convenient un document específic que permetés una discussió i un debat lliures d'angoixes i de temors. Quan, en un document, tants interrogants no hi troben resposta, tenim la sensació que no s'ha reflexionat prou sobre el tema.

La formació del professorat s'hauria de contemplar com un "continuum" dins el Sistema Educatiu. Cal fer una anàlisi de la formació inicial -i de la seva reforma qualitativa-, i de la formació permanent tant pel que fa a l'estructura com al contingut (especialitats, mestre novell, mestre experimentat...). Una reforma no pot negligir tampoc les relacions laborals entre el professorat, ni la seva adequació dins el Sistema en funció de l'edat, de les expectatives de progrés laboral, de l'especialitat docent o de la formació.

D'altra banda, el document posa èmfasi en l'augment de l'escolaritat de la població amb una oferta cultural més gran. Tot i que podríem estar d'acord amb aquesta proposta (i, per exemple, no allargar l'escolaritat dels nivells més baixos), hem d'evitar que els esforços aplicats en un determinat sector de la reforma ens impedeixin ocupar-nos d'altres sectors

(sobretot tenint un pressupost d'educació tan baix); d'aquesta manera evitarem fer de la reforma un disseny d'assistència social en comptes del que pertoca, és a dir, d'una oferta educativa i cultural coherent.

Si es pretén que el professorat treballi en cicles, és fonamental preveure, d'una banda, el material de què disposarà (i no basar-ho tot en la reforma curricular) i, de l'altra, establir mecanismes estructurals dins l'organització escolar que permetin la coherència del cicle. I si, a més a més, a partir de l'ensenyament secundari s'amplia l'oferta amb diverses opcions, caldrà preveure la no-discriminació de centres, zones i professors. Tot això, entre altres coses, demana una adequació de les plantilles docents i una política de perfeccionament específica en el marc de plans de formació permanent per zones o centres.

Per acabar aquesta breu reflexió, vull fer veure la necessitat que el Ministeri es replantegi l'opció que els professors de secundària de primer cicle es formin a les Escoles Universitàries del Professorat. Amb tres anys (si és que hem de considerar inviable incrementar els anys de formació de tot el professorat del Sistema, alternativa no menyspreable, si no és per utòpica, en els actuals plantejaments) ja n'hi ha prou per formar un professor d'escola infantil i primària. Pel que fa al professor de secundària de primer i segon cicle, ha de ser llicenciat (el professorat de les Escoles Università-

ries intervindrà en la seva formació mitjançant els departaments universitaris específics).

Aquesta llicenciatura, unificada per a tota la secundària, de 12 a 18 anys, hauria de subdividir-se en crèdits per àrees i matèries específiques (per què no un diplomata generalista de ciències, lletres o expressió format a les facultats?) i en crèdits de psico-sòcio-pedagogia cursats als departaments corresponents (per què no un segon cicle universitari d'aquesta mena?).

No vull establir diferències entre el professor de secundària de primer i segon cicle. Considero un error dividir la formació del professorat en funció dels dos cicles. Diverses experiències ens demostren que la qualitat del professorat en els cursos alts de batxillerat o educació tècnica millora si aquests han treballat en cursos més baixos. Quan hom vol una coherència en tot el Sistema, cal establir-la en tots els seus àmbits: curricular, de formació, de centres...

Tenint en compte que la formació inicial m'ha ocupat tot l'espai disponible, deixo per a una altra ocasió l'anàlisi de la formació permanent (poc tractada en el document que ens ocupa). De tota manera vull aprofitar l'ocasió per destacar-ne la importància i dir que una reforma pot implicar el professorat i evitar conflictes si s'enfoca com a política i laboral de perfeccionament dins un Projecte Educatiu coherent i específic per zones.

Termes utilitzats per designar el professorat

Pròleg:

Professor: 2 vegades

Introducció:

Professor: 3 vegades

Part I:

Professor: 8 vegades

Docent: 4 vegades

Educador: 1 vegada

Part II:

Professor: 19 vegades

Docent: 1 vegada

Part III:

Professor: 39 vegades

Professional: 4 vegades

Educador: 4 vegades

Docent: 3 vegades

Mestre: 3 vegades

A l'apartat de Formació del Professorat:

Professorat: 16 vegades

Docent: 8 vegades

Mestre: 5 vegades

Part IV:

Professor: 4 vegades

TOTAL

Professor: 91 vegades

Docent: 16 vegades

Mestre: 8 vegades

Educador: 5 vegades

Professional: 4 vegades

Bibliografía

- BENEJAM, P. (1986): *La formación de maestros: una propuesta alternativa*. Barcelona. Laia.
- BLAT y MARÍN (1980): *La formación del profesorado de educación primaria y secundaria. Estudio comparado internacional*. Barcelona/París.Teide/UNESCO.
- DEBESSE, M. (1982): *Formación de educadores y educación permanente*.Barcelona. Oikos-Tau.
- ELEJABEITIA, C. y otros (1983): *El maestro (análisis de las escuelas de verano)*. Madrid. Equipo Estudios Reunidos.
- GARCÍA, J. (1987): *Fundamentos de la formación permanente del profesorado mediante el empleo del vídeo*. Alcoi. Marfil.
- GIMENO, J. (1987): "Luces y sombras de un proyecto" en *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 152, octubre, pp. 84-88.
- IMBERNÓN, F. (1987): *La formación Permanent del professorat. Anàlisi de la formació dels formadors*. Barcanova. Barcelona.
- LANDSHEERE, G. de (1977): *La formación de los enseñantes de mañana* Madrid. Narcea.
- MARCELO, C. (1987): *El pensamiento del profesor*. Barcelona. Ceac.
- MEC (1984): *Proyecto de reforma de la formación del profesorado*. Madrid. Ministerio de Educación y Ciencia.
- MEC (1986): *Informe sobre la formación permanente del profesorado de enseñanza básica y secundaria (1983-1986)*. Madrid. Subdirección General de Perfeccionamiento del Profesorado. MEC.
- OCDE-CERI (1985): *Formación de Profesores en ejercicio. Condición de cambio en la escuela*. Madrid, Narcea.
- POSTIC, M. (1978): *Observación y formación de los profesores*. Madrid. Morata.
- Revista de Educación*, Núm. 284, septiembre-diciembre de 1987, sobre "Teoría de la formación del profesorado".
- VILLAR, L.M. (dir.) (1977): *Formación del profesorado*. Madrid. Santillana.
- VILLAR, L.M. (dir.) (1982): *Factores determinantes de la enseñanza de los profesores de EGB en su formación inicial y permanente*. ICE Universidad de Sevilla.

Abstracts

La Reforma del Sistema Educativo ha de ser algo más que una simple restructuración o que un análisis crítico de las grandes deficiencias que padece. Es el marco ideológico y profesional en que la mayoría de los profesores se moverán durante muchos años. Este artículo realiza un análisis del documento presentado por el Instituto de Educación y Ciencia para llevar a cabo un debate sobre lo que dice, no dice o tendría que decir sobre la formación del profesorado, partiendo de la constatación de que, sin su participación activa, todo proceso de reforma se convierte en una ficción o un espejo donde se reflejará una reforma engañosa o únicamente un cambio terminológico.

Le réforme du système éducatif doit être bien plus qu'une simple restructuration de celui-ci ou une analyse critique des déficiences dont il souffre. Il s'agit du cadre idéologique et professionnel à l'intérieur duquel la plupart des enseignants travailleront pendant longtemps. Cet article analyse le document présenté par le Ministère pour être débattu, quant à ce qu'il dit, ce qu'il ne dit pas, et ce qu'il devrait dire à propos de la formation des professeurs; l'auteur part de la constatation que sans la participation des enseignants tout processus de réforme n'est qu'une fiction ou un mirage dans lequel se reflète une réforme mensongère ou un simple changement terminologique.

The reform of the educational system must be something more than a simple restructuring or a critical analysis of its major deficiencies. It is the ideological and professional framework in which most teachers will move for many years. This article analyzes the document presented by the Institute of Education and Science to carry out a debate on what it says, what it does not say or what it should say about teacher training, based on the observation that, without their active participation, any reform process will become a fiction or a mirror that will reflect a misleading reform or merely a change in terminology.